

Dr Sz. Dojerman: Bruno Schulz. (Jego udział w wystawie obrazów żydowskich artystów wiedeń- skich)

Okres burzy i naporu¹, który przeżywamy właśnie teraz, wynika z wyjątkowych dążeń, aspiracji i prób dotarcia do impulsu dzisiejszej formy życia, która właśnie przyjmuje swój ton i ostateczną formę.

W zalewie porzucania dotychczasowych wartości nieświadomie, ze wstrzymanym oddechem, chwytamy się ostatniej deski ratunku. Dusza garnie się do nieskończoności albo tonie głęboko w pomrukach sentymentów, aby tylko dosięgnąć absolutu.

Osiągnięto prymityw, a w stworzonym golemie odetchnęła dusza². Rzecz jasna, każdy twórca tchnie w taką postać swoją duszę i przyglądając się dziełu stworzenia, jest gotów uwierzyć, że to w jego dłoniach pulsuje krwiobieg świata. W taki sposób narodziła się cała fanfaronada sztuki najnowszej, która stała się sceną dla większych i mniejszych pół-talentów.

Bruno Schulz nie zepsuł się aż tak bardzo. W Drohobyczu (mieście Gottlieba i Liliena), w zaciszu swojego domu, w skromnym gabinecie żyje sobie, przeżywając za pomocą własnej, wyjątkowej fantazji panujący na świecie zgiełk i przedstawia nam obłąkańczą scenę ukazującą półnągą kobietę z biczem w ręku. Pod jej rządami pojawia się przejaw ludzkiego działania, a następnie przychodzi jego koniec.

Kobieta z biczem, motoryczne centrum nerwu naszych czasów – a może i każdego czasu? U Schulza nie ma co do tego wątpliwości: tak było i tak zawsze będzie, dlatego właśnie z tego motywu uczynił centralny temat swoich akwafort.

1 Odniesienie do okresu Sturm und Drang sugerujące podobieństwo dwóch zestawianych ze sobą okresów (przyp. tłum.).

2 Golem – mitologiczna istota z żydowskiego folkloru, sztuczny człowiek stworzony z gliny lub kamienia, ożywiany za pomocą magicznych zaklęć, pozbawiony jednak duszy rozumnej. Jest symbolem bezmyślności, bezwolności i niszczącej siły (przyp. tłum.).

Z czarno-białych obrazków Brunona Schulza spogląda grzeszna noc, rozwiąły półświatek, gromadzący może i nawet prawdziwych łotrów. Pożera się tam siebie, innych i burzy się światy.

Półnagie, zwodnicze światelka wypływają z ciemnej nocy, niczym ludzie pochłaniają swoją ofiarę i znikają w ciemnej otchłani, aż trzask znów rozlegnie się nad głuchą ciszą. Trzask bicia, jęk ulatującej duszy, zza muru wyłazi suka, a w ślad za nią zgają ulicznych psów, co można wnet dostrzec w wąłym blasku ulicznych lamp. Ona znika już w ciemnym zaułku, a w ślad za nią cała banda. Zaczyna się orgia: zapach ludzkich ciał roznosi się w powietrzu, mroki nocy zaczynają dławić, krew napływa do głowy, serce mocno bije, kończyny drżą w gorączce, a bicz strzela, trafia prosto w nasz umysł, zniewolone w nas zwierzę rzuca się jej do nóg, pod but krwiopijczej Asztarte³. W ten sposób nieświadomie wykonuje ona swoją pracę. Siedzący w niej demon czyni ze świata cyrkową arenę, za pomocą bicia popychając swoje ofiary do kolejnych akrobatycznych sztuczek. Niewolnicy całkowicie się podporządkowują, przyjmując za opłatę jedynie pantofel do pocałowania i podeszwy do wylizania. W całej scenie nie brakuje Pierrota, klauna śmiejącego się z tej sytuacji, który nie może jednak nic zrobić, ponieważ jeśli Asztarte zechce, również i jego weźmie pod swój but: a on, śmiejąc się, tam pójdzie.

Tak właśnie wygląda świat Brunona Schulza. Czy jest to seksualny wyraz dzisiejszego świata, czy może tego typu erotyka jest zazwyczaj podobna, a jedynie w czasie duchowego upadku pojawia się w tak śmiałej, plastycznej formie? Problem ten pozwala różnym artystom otwierać się przed innymi.

Technika, którą posługuje się Bruno Schulz, jest bardzo prosta: metoda „cliché-verre”, którą posługiwali się również Corot i inni. Podczas pracy płyta fotograficzna jest nasączana amalgamatem (grafitem koloidalnym) i na powstałej na skutek tego procesu cienkiej warstwie wydrapywany jest igłą rysunek, a następnie kopiowany jest on na papier fotograficzny.

Ale to nie metoda jest tutaj kluczowa, wszak twórcy posługują się różnymi technikami. Najważniejszą sprawą jest sam rysunek. Rysunki Brunona Schulza są dobre, z wyjątkiem pojedynczych anatomicznych błędów, które przytrafiają się również i największym mistrzom.

Największą zaletą dzieł Schulza jest doskonała kompozycja i to, w jak wyrafinowany sposób posługuje się światłem i cieniem. Gra światła w obrazkach Schulza tworzy u odbiorcy wrażenie wielobarwności. A właśnie w wywoływaniu tego typu efektów leży w dużej mierze maestria danego twórcy.

Bruno Schulz rozumie swoją własną sztukę. Przeżywa ją na wskroś w obliczu zbyt ciasnego świata. Możliwe, że świat, który został skonstruowany wyłącznie

3 Asztarte – bogini miłości, płodności i wojny, czczona przez Kananeczyków (przyp. tłum.).

דעם צווייטן און מ'מאכט חרוב וועלען.
האלב נאקעטע פארפירענישע לייכ-
טעלעך שווימען זיי ארויס פון דער
פינסטערער נאכט—שולצס מענטשעלעך
— פארשלינגען א קרבן און פארשווינדן
אין שווארצן תהום— ביז א קנאל רייסט
ווי דער אויף די שטאק-שווארצקייט—א
קנאל פון א בייסש, א קרעכץ פון א
אויסגייענדיקער נשמה, אין פון הינטער
א מויער קריכט ארויס א צויג און נאך
איר און פון אלע ווייטן געטלעך הינט,
קיים צו דערווען אין שוואכן שוין פון
גאט-לאמטערן. זי פארשווינדט בעלד די
צויג אין א ענגן לוק און מיט איר די
פנוסיה. די ארגיע הייבט זיך אָן:
דער ריח פון מענטשנלייכער טראַגט
זיך שווער אין לופטן, די פינסטערניש
פון דער נאכט הייבט אָן צו שטיקן,
דאָס בלוט שטייגט אין קאפּ, דאָס האַרץ
קלאפט, די גלידער ציען פון מיכער
און עס קנאלט די בייסש, זי קנאלט
אין אונזער מוח ביז די פארשקלאַמטע
חיה אין אונז וואָרפט זיך איר צופוסנס
דער בלוט-דאָרשטיקער עשתרות און
לאזט זיך פון איר סרעטן און שמיטן.
אזוי טוט זי באוואוסטזיניק איר אַרבעט
—דער דעמאָן אין דער פרוי, זי מאַכט
פון דער וועלט א צירק-ארענע, טרייבט
אירע קרבנות מיט דעם כוח פון דער
בייסש צו-פארשיידענע אקראבאטישע

שטיק און די שקלאָפן געהאָרען, ווייל
זיי באַקומען אלס לויף איר פאַנטאַסע
צו קושן און אירע טריס צו לעקן. ביי
דעם אלעם פעלט אויך ניט דער פיע-
ראָט, דער קלאון, וואָס לאַכט אויס דעם
גאַנצן טומל, איז אָבער ניט אימסטאַנד
מער צו טאָן, ווייל אויב זי וויל די
עשתרות נעמט זי אויך אים אונטערן
קני: און ער לאַכט און גייט.
אָס אזוי זעט אויס די וועלט ביי
ברונאָ שולץ. צי דאָס איז אַ סעקסועלער
אויסדרוק פון דער היינטיקער צייט, צי
איז די עראַטיק אין פאַרשיידענע
פארם אייביק די זעלבע, נאָר קומט
אין דער צייט פון גייסטיקער ירידה
ארויס בולטער, פלאַסטישער—די פראָב-
לעם לאָזט דער באַשיידענער קינסטלער
אָפן פאַר אַנדערע.
דאָס טעכנישע מיטל, מיט וועלכן
ברונאָ שולץ באַדינט זיך, איז זייער
אינפאַך: די „קלישווער-מעטאָדע, אין
וועלכער עס האָבן געאַרבעט קארא און
אַנדערע, אַ פאַטאָגראַפישע פלאַטע ווערט
איבערגעצויגן מיט אַמאָלעם (קאָללאָדאד,
גרעפּיט) און אויף אַזאָ דינער שיכט
ווערט אויסגעקרייבט מיט אַ נאָדל די
צייכענונג און קאפּירט אויף פאַטאָגראַ-
פיש פאַפּיר.
אָבער נישט די מעטאָדע איז דער
ציקל, מעטאָדן האָט דער גראַפיקער די

פאַרשיידענע, די הויפטזאַך איז די צי-
כענונג, און די צייכענונג איז ביי ברונאָ
שולץ אַ גוטע, מיט אויסגאָס פון אייניקע
ווינציקע אַנאַטאָמישע מפלעך, וואָס
טרעפן אויך ביי די גרעסטע מייסטער.
די הויפט-מעלה פון שולצס בילדער
איז די וואונדערבאַרע קאָמפּאָזיציע און
די ראַמינירטע פאַרטיילונג פון ליכט און
שאַטן. דער ליכט-שפּיל אין שולצס בילד-
לעך רופן ביים צושויער אָפט אַרײַס
דעם אַינדרוק פון פילפאַרביקייט. און
אין אַרויסרופן פון פאַרביקע עפעקטן
שטעקט טאקע אין אַ גרויסער מאָס די
אייגנטלעכע קונסט פונם גראַפיקער.
ברונאָ, שולץ פאַרשטייט זיין קונסט,
ער לעבט זי נאָר אַדורך אין אַ צו ענגער
וועלט. קאָן זיין, אַז די וועלט, וואָס איז
קאָנסטרואַירט געוואָרן אויסשליסלעך אין
זיין פאַנטאַזיע, איז אַ אינסטינקטיווער,
ריכטיקער אָפּקלאַנג — פעלט איר אָבער
לופט און אימפעט פון דעם בונטן, גרויסן,
שרייענדיקן לעבן, וואָס מאַכט אויס די
וועלט. און אין דער דאָזיקער רוישנדי-
קער, ברייטער וועלט הערט זיך אָפּט אַ
נעשריי פון ליידנשאַפט—פון סאָקסוועלער
ליידענשאַפט — וועלכע הערט זיך נישט
ביי שולץ.
דאָס איז דער שוויי פון אַנטשטיין
און פאַרגיין —
ד"ר ש. דויצערמאַן.

ברונא שולץ.

צו זיין אנטייל אין דער בילדער-אויסשטעלונג פון די ווילנער יידישע קינסטלער).

ברונא שולץ איז אַזוי ווייט ניט פאַר-קראַכן. ביי זיך אין הויז, אין זיין באַ-שיידענעם קאַפינעס אין דראָהאַביטש (די שטאָט פון גאַטליב און ליליען) לעבט ער דורך אין זיין זעלטענער פאַנטאַזיע דעם גראַנדיאָן וועלט-טומל און שטעלט אוועק אין דער מיט פון גרויסן, משונהדיקן יריד די האַלב-גאַקסעט פרוי מיט אַ בייטש אין דער האַנט. אט אונ-טער דער ממשלה ווערט געבוירן דעם מענטשנס אקטיוויטעט—און אַט דאָ קומט זיין סוף.

די פרוי מיט דער בייטש, דער מאַטאָרישער צענטער פאַר די נערוון פון אונזער צייט — אפשר פון אַלע צייטן סאַר שולץ איז דאָס קיין ספק ניט: אַזוי איז געווען און אַזוי וועט זיין, און דערפאַר איז דאָס טאַקע דאָס איינציקע און וויכטיקסטע טעמע פון זיינע ראדירונגען.

פון ברונא שולצס שוואַרץ-ווייסע בילדלעך קוקט אַראָפּ די וינדטולע נאַכט די אויסגעלאָסענע האַלב-וועלט, אפשר גאר די חטאים פון דער גאַנצער וועלט ניין מען רעדט ניט דאָרט אויף די בילדער, מען פאַרצערט זיך, זיך און

די תקופה פון שטורים און דראַנג, וואָס מיר לעבן אין היינטיקן מאַמענט איבער, איז דורכגענומען פון אַ אויסער-געוויינלעכן פאַרלאַנג, שטרעבן און זוכן צו דערגיין דעם אימפולס פון היינטיקן לעבן, וואָס שאַפט זיין לעצטן טאָן און טאָרט.

אין מבול פון פאַרלאַרן געגאַנגענע ווערטן כאַפט מען אויף מיט אייגע-האַלטענעם אטעם דאָס אומבאוואוסטע אַלס דעם לעצטן רעסונג-זייל, מ'גאַרט אָנצויאָגן דאָס אומענדלעכע אדער מען פאַרזינקט גאָר טיף אין רויש פון סעג-טימענטן, אַבי צו דערגרייכן דעם אב-טאָרט.

מען איז דערגאַנגען ביז צום פרימי-טיוו—אין דעם געשאַפענעם גולם איינ-געהויבט אַ נשמה — זעלבסטפאַר-שטענדלעך יעדער מחבר זיין אייגענע — און דערזעענדיק זיך ביי ששת ימי בראשית, האָט יעדער פון זיי אָנגעהויבן צו גלויבן, אַז ביי אים אין האנט ליגט דער דופק פון דער וועלט. אַזוי אַרום איז געבוירן געוואָרן דער „טאָראַראם“ פון דער ניי-נייסטער קונסט, וואָס איז געוואָרן דער טומל-פלאַך פאַר גרעסערע און קלענערע האַלב-טאַלענטן.

w jego fantazji, jest właściwym, instynktownym echem tego, co nas wszystkich otacza. Brakuje mu jednak powietrza oraz impetu charakterystycznego dla potężnego, kolorowego, krzykliwego życia, które jest głównym elementem składowym świata. A w tym szerokim, dudniącym świecie, można również dosłyszeć krzyk cierpienia – seksualnego cierpienia – którego u Schulza dosłyszeć jednak nie można.

Sztuka Schulza to krzyk związany z wyłanianiem się i przemijaniem.

Dr Sz. Dojerman

Z jidysz przełożył Adam Stepnowski